

PRACOWITY (91) ai

pra- (72), prã- (7); prã- *OpecŻyw, SzarżRyt*; pra- : prã- *Mącz (15:1), KarnNap (1:1), Calag (1:1), WujNT (1:1), GrabPospR (2:1)*; o *jasne*.

comp i sup (5+1) (nã)pracowitszy (6).

sg m N pracowity, pracowitszy, nãpracowitszy (30). ◇ *G* pracowit(e)go, pracowitsz(e)go (6). ◇ *D* pracowit(e)mu (1). ◇ *A* pracowity (6), pracowit(e)go (3). ◇ *I* pracowitym (2). ◇ **[L pracowitym.]** ◇ *f N* pracowitã (4). ◇ *G* pracowit(e)j (2). ◇ *A* pracowitã (1). ◇ *I* pracowitã (1). ◇ *L* pracowit(e)j (1). ◇ *n N* pracowit(e) (1). ◇ *G* pracowit(e)go, pracowitsz(e)go (4). ◇ *A* pracowit(e) (2). ◇ *I* pracowitym, pracowitszym (2). ◇ *L* pracowitym (1). ◇ *pl N m pers* pracowici (2). *subst* pracowité (3); -é (1), -(e) (2). ◇ *G* pracowitych (3). ◇ *D* pracowitym (3). ◇ *A m pers* pracowit(e) (2). *subst* pracowité (6); -é (2), -(e) (4). ◇ *I f* pracowitymi (1). ◇ *L* pracowitych (1). ◇ *V m pers* pracowici (1). *m an* pracowite (*cum V pl*: woły) (2).

Składnia comp: pracowitszy nad kogo (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVII – XVIII w.

1. Robotny, gorliwy, oddany pracy; zapracowany; laboriosus *Modrz, Calag, Calep, Cn*; officiosus *Mącz, Calag*; actuosus *Calep, Cn*; curiosus, diligens, exactus, negotiosus, plenus negotii, plenus laboris, occupatus, philoponus, providus *Mącz*; invictus a labore *Calag*; laborator, pernix *Calep*; sedulus, studiosus *Cn (48)*: Curiosus, Pracowity/ Pieczołowity/ Pilny/ Nieśpokoiny/ Włzeteczny. *Mącz 73a*; Plenus laboris immensi, Bárzo pracowity. *Mącz 304c, 6a, 115d, 187d, 245a [2 r.], 258c, [297]d, 495b*; Dienftbar. Służny/ et vczynny. Pracowity. Officiosus. *Calag 129a, 31b*; Pernix – Trwali wprącei. Pracowiti. item prętki. *Calep 786b, 45b, 575a [2 r.]*.

Przen (5) : *BibRadz 1.Thess 1/3*; rácz mi dáć [*Duchu św.*] czałtkę oney łálki/ [...] áby [...] nie śchodźiło mi ná onych duchownych twoich owocách/ [...] wierności pracowitey/ łkromności przyśtoyney/ mierności nie nágánioney/ y czyłtości nienárufzoney. *LatHar 35*; Abowiemci nie iest Bog nieśpráwiedliwy/ áby zápámietał roboty wálzey y miłości (*marg*) y prace miłości, ábo pracowitey miło[ści]. *G. (-) [ut obliviscatur operis vestri et dilectionis]* ktoráście okazáli ku imieniu iego/ gdyście pośługowali świętym y pośługuiecie. *WujNT Hebr 6/10; [ArgWykład 41/81]*.

W połączeniu szeregowym (1): Potrzebá iest tedy/ áby y tho nálze z nim [*Panem Krystusem*] złączenie było też pracowite/ łkuteczne/ á pożyteczne. *RejPosWiecz² 93v*.

Szereg: »skuteczny a pracowity« (1): Wiará [...] iest przez miłość łkuteczna á pracowita [*sed fides, quae per charitatem operatur Vulg Gal 5/6*; wiará przez miłość dzielna *WujNT*] *RejPosWiecz² 93v*. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

a. O ludziach (21) : *BielKron 118v*; Satago, Vśiłuyę/ dowodzę/ przewodzę [!]/ dofić czynię/ pilności przykładam/ też yeſtem pracowitim/ łtáram łie. *Mącz 369a*; trzebá báczyć/ iákiey kto śiły/ iákiego zdrowia/ iákich obyczáiw, iellí pracowity álbo nie: dárłki álbo boiázliwy *SienLek 32v*; Obráli by łię kiedy kto ták pracowity/ Ze by z was [*tj. z fraszek*] chciał wyczerpác vmyśl mój zákryty *KochFr 107; LatHar 249*.

pracowity o czym (1): Tom łálkom wálzym pokazał iáko mądrego/ y o rzeczy pośpolitey pracowitego/ y opátrznego/ Krolámy mieli. *BiałKaz Iv*.

pracowity w czym (1): Vczyń mię Pánie Boże [...] łtátecznym bez oćiężalości/ ochotnym bez lekkomyślności/ [...] w vczyńkach dobrych pracowitym bez wyniołłości *LatHar* 23.

W połączeniach szeregowych (6): Ktori łie rzadko łmieie á niedługo, bywa [...] łtateczny, tajemny wierny/ pracowity/ ale połpolicie łkapy. *GlabGad* O4; Abowiem nigdy pracowitłzego nád Romulułá/ nabożnieyłzego nád Nummę/ walecznieyłzego nád Tullułá/ gołpodárnienyłzego nád Ankułá/ ochędożnieyłzego nád Tárquiniułá/ pięniężnieyłzego nád Serwiułá/ okrutnieyłzego nád Tárquiniułá pyłznego/ krolá nie mieli. *BielKron* 104v; rzemiełnicy vdátni/ trzeźwi/ pracowiłci/ máiá mieyłce w woylełce *BielSpr* 2v; *BialKaz* Iv; Coż to tedy zá łzaleńłtwo/ gđłie idłłie iáko by o zdrowie włzytkiey oyczyłzny/ za życzłliwołłiá forytowáć trády twoie/ że łá domowi twoi y krewni: á przekłáđáć ie nád drugie dowćipne/ pracowite/ y mężne ludźi? *ModrzBaz* 114v; *LatHar* 23.

W porównaniu (1): Ták moię witkę łkwápliwie przećięłá Skápa Láchefis/ [...] Rownie ták kołá ołtrá pracowity Oracz/ kwiateczek woniá známienity Nowo roikwitłý łćina niebacłłiwie *SzarzRyt* C4v.

Wyrażenie: »człowiek (bywa) pracowity, ludzie (a. lud) pracowici(-ty)« = *laboriosus vir* *Modrz* [szyk 5:2] (5:2): Człowiek bywa krnábrny/ pracowity, łakomy zawiltny/ plugawy/ [...] barzo iedzączy *FalZioł* V 50v; Brzuch máłý á podługowati, vkazuie człowieka dobrego rozumu y też obacłności, łtatecznika, pracowitego, włzakoż drugie wzgardzaiącego. *GlabGad* P5v; Człowieká pracowitego myłłi záilteć ćiągná łię ku dołtáthkowi [*cogitationes viri solliciti*] *BibRadz Prov* 21/5; Mordwá w kráinie miedzy włchodem łłońcá á południem miedzy łáły lud pracowity/ orzá/ sieiá iáko Ruł *BielKron* 430v; *GórnDworz* C8v; *ModrzBaz* 114v; *KlonWor* 76.

Szeregi: »pilny i pracowity« (1): pożytkow tych [*na wyprawę*] nie bęđá ráchowáć wedłuk trudnego y pracowitego zábiegáńia/ iáko by ie pilny y pracowity gołpodarz mieć mogł/ ále wedłuk łácnego y połpolitego obyczáiu prowentow/ z tákich máiętnołłi w tákim mieyłcu. *GrabPospR* L4v.

»rzejwi, pracowity« (1): drudzy ludzie rádzi widzá ćichego/ łkromnego: niektorzy záię bárzey chwałá człowieká rzejwiego/ pracowitego. *GórnDworz* C8v.

W przen (1) : Bowiem łozny leniwiect dułzom pracowitym/ Ziada żywnołłć/ droży chlełb/ łwym brzuchem niełylytm. *KlonWor* 44.

a. *W funkcji rzeczownika* (1) : TÁk k nam wołá łam Syn Boży/ podźćielz do mnie pracowiłci/ dla grzechow łwych trołkliwi *ArtKanc* O3.

b. *O zwierzętach* (6) : Z mégo wonnégo kwiátu pracowite pćzoły Biorá miód/ który potym łzláchći páńłkie łtoły. *KochFr* 43; Pracowite woły moie/ Wam płyná té chłodné zdroie *KochSob* 65, 64; *GosłCast* 66; *KlonFlis* C2; Tráđ nie leći ná pole y nie nołłi miodu: [...] z plałtrow nápełnionych miod gotowy ziada: Robacłkom pracowitym łpiżárníá wykrada. *KlonWor* 45.

2. *Wymagający dużego wysiłku, przychodzący z trudem, ciężki, mozolny; operosus* *Mącz*, *Modrz*, *Cn*; *laboriosus* *Mącz*, *Cn*; *servilis*, *servitus* *PolAnt*; *enixus* *Mącz*; *aerumnabilis*, *difficilis*, *molestus negotiosus*, *perdifficilis* *Cn* (20) : Laboriosa deambulatio, Pracowita przechadzka. *Mącz* 180d, 265a; bárzo mu [dworzaninowi, aby się ludziom podobał] też to połłuži/ kiedy łie z ludźmi zgadzáć bęđłie/ á nie záwđy bęđłie pátrzał/ tego pracowitego ćwiczenia/ [...] ále biełiády/ towarzyłtwá/ żártow [...] s chęćiá pomoże *GórnDworz* E4; iż iedni łię do tey łpráwy niegodźłi/ drudzy wrzędow ná ktorzych łię proznuie vżywáć wolełi/ niźłi łię w łpráwy pracowite wdawáć? *ModrzBaz* 132v; *ActReg* 80; [Jezu]

pracowitym ciężkiego krzyża nieśieniem/ od kátow okrutnych/ bezmiernie obciążony/ zmiłuy się nad nami. *LatHar* 338, 300, 497, 640; *GrabPospR* L4; [á mówiąc o inŝyich kráiach: naydźielŝ [...] łupiełstwo zá vczéiwá żywność: [...] rozbóy zá pracowity zbiór *JanWróż* G2].

W połączeniu szeregowym (1): Pistrinum, Locus in quo pinsitur, Młynicá/ [...] Et Metaphorice, Niewola/ ciężka służbá/ álbo cieŝki [!] pracowity á nieznośny vrząd. *Mącz* 300d.

Wyrażenia: »droga pracowita« (1): Co wam po tym że ielŝcze y ielŝcze chodźcie drogámi trudnymi y pracowitymi? *WysKaz* 7; [*GrabZdanie* D2v].

»dzieło pracowitsze« (1): potrzebá kóniecznie Złéy napiérwŝé początki żądze wykorzenić/ A dziełem pracowitŝym piełczotę odmienić. *KochPieś* 2.

»robota pracowita« = *enixa opera* *Mącz* [szyk 2:1] (3): Będźcie też przez łiedń dni śpráwować palone ofiáry Pánu/ á dnia łiodmego gdy będźcie zeście śwíęte mieć/ wŝytkich robot pracowitych przešťaniecie [*Omne opus servitutis non facietis*] *BibRadz* *Lev* 23/8, *Lev* 23/7; *Mącz* 248b.

»pracowita trudność« (1): Macieią Striykowskiego Ofołteuiciuŝŝa Kronika Polska/ Ruska/ Kijowska/ Moskiewska/ etc. y pewne a dowodne wywody wŝyťkich Narodow Sławieńłkich/ z wielką pilnościá y pracowitá trudnościá zebráne. *StryjKron* 86.

»pracowity zawód [= *praca*]« (1): A tum ty Dowody iedno dla tego teraz przytoczył/ áby ci ktorzy nieczytáli więcey/ tylko Bucolica Virgilij/ wiedzieć mogli z pracowitego zawodu náłzego/ o prawdziwym przodku Litewłkim/ o ktorym ták wiele Hiłtorikow świádczy *StryjKron* 59.

Szeregi: »trudny i pracowity« (2): *WysKaz* 7; pożytkow tych nie będą ráchowác [*na wyprawę*] wedłuk trudnego y pracowitego zábiegania *GrabPospR* L4v.

»usiłowny a pracowity« (1): *Enixa opera*, Vsiłowna á pracowita robotá. *Mącz* 248b.

Przen (1) : Opátrzył cię [*Pan*] przy bierzmowániu/ nowá łáská Duchá śwego śwíętego/ [...] Nágotowáłci chrzełt drugi/ ále pracowity/ pokutę śwíętá/ ná vłeczenie wŝelkich ran twoich *LatHar* 677.

3. *Spędzony na pracy; laboriosus* *PolAnt* (11) : *LubPs* hh6; Thákżeć y mnie iákoby práwem dziedźicznem przyŝły Mieŝiace próżne/ á nocy pracowithe łá mi náznáczone. *BibRadz* *Iob* 7/3 [*przekład tego samego tekstu* *LubPs*, *BudBib*]; Acźkolwiek mądreму człowiekowi żadnego inŝzego czaŝu niemas mu pracowitŝzego/ iedno wten czas gdy nic nieczyni/ ielŝiže iedno mądry człowiek niemoże nić czynić. *KwiatKsiąŝ* P4v; *BudBib* *Iob* 7/3; Nieżalmi/ frébrné włóŝy/ zem was zá połługi Tu łobie wyłłżyłá/ przez żywot ták długi/ Y pracowité láta *GosłCast* 55.

Wyrażenie: »pracowity żywot« [szyk 4:2] (6): Doktorowie śwíęci tu mówią/ iŝ łiedzenijé Marié a łłuchanié łłowa bożego/ powyŝłono ielł nad łłůžbę Mártý śwíęte/ nie przeto iŝžby więťłłego załłłżeniá bylo/ ale w tym vłkazál żywot bogomyłłny bytz więťłły iŝ dółłtoyniełłł nad żywot práťzowity. *OpecŻyw* 60v; *KwiatKsiąŝ* K3; przešťaway ná woli Páńłkiey/ á ták łie łpráwuy/ žebyŝ w łáłce Bożej záwárl łwoy nędzny y pracowity żywot/ á dołłtał potym chwałý wiecźney. *KarnNap* E2, B4v; Powłtańże/ powłtań/ dułzo moiá/ otrząśni łię z prochu ktoregokółwiek grzechu twoego/ włłcni łię nieco w zabáwách pracowitego żywotá tego *LatHar* 394, 237.

4. *Wykonujący pracę, podejmujący wysiłek, pracujący* (9) : W tych dwu białychgłowach [Marcie i Marii] dwoiaki śtan ludzi Chrześcijáńskich ieft figurowány; świecki y duchowny/ pracowity/ y bogomyślny/ pośpolity y zakonny. *WujNT* 238.

Wyrażenie: »ludzie pracowite« (2): á tak ieſth potrawa ludziem pracowitym/ dobra/ ábowiem dobrze tuczy y długo w żołądku leży. *FalZioł* III 25b; *BielŻyw* [126].

W przen (2) :

Wyrażenie: »pracowite ręce« [szyk 1:1] (2): Nigdy táki [errata dodaje: bogątym] nie będzie: ále raczey karanie záſłuzý/ iſz dary Boże wziął nádaremno: y pieniądze pańskie/ ná zyſk dáne zákopał: ktore w dobrych á pracowitych rękách y Pánu wielki pożytek czynić máią/ y ſługę w zapłácie pańskiey vbogácić mogá. *SkarŻyw* 26; *GosłCast* 24.

a. *Trudzący się, zmęczony pracą, utrapiony* (3) :

W przen (2) : Ieſt bol nie ledá ktorym ci pałaią/ Ktorzy wnętržnoſci obciążone máią/ [...] Ieſt niepodleyſzy ieſli nie ták ſrogi/ Ktorem mordue pracowite nogi/ Wrzaſkliwa trapiąc Podágrá *RybGęſli* D; [Jempsar mówi do mamki] Przez té to pracowité kolaneczka twoie/ Prze ręce/ przy mnie znośné/ wſzytkié niepokoie: Przez twoie ſrébrné włoſy [...] Proſzę/ y poprzyſięgam/ rátyy ieſli możeſz *GosłCast* 51.

a. *W funkcji rzeczownika* (1) : Ale Apollon deſzczkę vchwyćiwſzy/ iął ſie iey dżierzeń/ y płynął ná niey [...] Czwarthego dnia vŕżał iednego Rybitwá [...] y począł kniemu wołáć rzekąc: O człowiecze przybliź ſie ku mnie/ á záchoway żywot tonácemu/ á pomoży pracowitemu. *HistRzym* 11v.

b. *Walczący* (1) : Wie iáko na Tátary Struś mężny powſtaie. Struś który krwie pohánikiey/ iák Lew bywał fyty/ Y dla oyczyzny Twoiey zginął pracowity. *KmitaSpit* B4.

c. [W wiejskich księgach sądowych w połączeniu z nazwiskiem jako określenie chłopca: Stanąwszy oblicznie przed tymże prawem pracowity Marcin Brożek [...] uznał jest *KsięgaSądIwk* 1582 nr 10; za jasnym, dobrowolnym a nieodmiennym zezwoleniem [s], tak przerzeczonego jmci ks. Wojciecha Brodzińskiego, – jako też pracowitych Wojciecha wójta Olejarza, Tomasza Safranka [...] skazujemy *OrdynWiej* 1583 nr 54; *KsięgaSądWary* 1589 nr 284; Oblicznie stanąwszy pracowici Tomasz Rączka i Jakub [...] dobrowolnie zeznali *KsięgiSądŁuck* 1598 nr 331, 1598 nr 333, 334, 335.

Wyrażenie: »pracowity człowiek«: Pracowýthi człowýek Sýmek tkacz vŕzeka ssýe sthego ýmýenýa, ktore przedal Maczýeýowý Slýepýowý *KsięgaSądTrzeſ* 1551 nr 1026, 1551 nr 1027.

Szereg: »uczciwy i pracowity«: Przeciwno temuż Szczepanowi przed zagajonym sądem dobrowolnie zeznała uczciwa i pracowita Dorota, [...] iż [...] *KsięgaSądIwk* 1586 nr 96.]

5. *Wynikający z pracy* (1) : Wŕzech wiernych ſerce cieſz fię z iego náwiedzenia/ z pokornego wćielenia/ z pracowitego vmęczenia/ z chucią prágni miłóſierdzia iego/ á wierz weń z ſercá vprzeymego. *ArtKanc* A16.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (2) : Operosus, Pracowity/ Pełny roboty. *Mącz* 265a; Operosus – Pracowiti. *Calep* [731]b.

Synonimy: 1. pilny, robotliwy, robotny; 2. ciężki, trudny, usiłowny.

Cf PRACLIWY, [PRACNY], [PRACOBLIWY], PRACOWNY, PRACUJĄCY